

самопризнания

АТАНАС ШОПОВ ЗА ПОЛОЖЕНИЕТО В МАКЕДОНИЯ

САМУИЛ РАТЕВСКИ

Атанас Шопов, не е който и да е. Роден в Панагюрище през 1855 г., екзархист, участник в Руско-турската война и след това завършва в Петербург и специализира в Сорбоната, главен секретар на българската Екзархия от 1884 до 1897, български търговски агент (позиция равнозначна на консул) от 1897 – 1908 г. и генерален консул в Солун от 1909 до 1913 г.

Първокласен познавач на положението в Македония, заклет български националист, той не може да бъде обвинен, че по някакъв начин изопачава нещата във вреда на българщината. Негови положителни черти са честност и прагматичност – той не се крие във фантазии и не лети по облаците – описва нещата такива каквито ги вижда, не се колебае да констатира не само колко слаба е българската позиция, но и че наследението не я подкрепя, а с цел да се вземат мерки за да бъде това променено в полза на българския национализъм накратко, чрез промиване на мозъците на младото поколение чрез училищата, завземане на църковните каси и вкарване на много пари.

Поради това свидетелствата му са от първостепенно значение.

Като български националист, автора е убеден, че населението в Македония трябва да бъде по народност българско, независимо че не се чувства такова и независимо, че понятието българин не е народностно име а означава селянин. За него това е само последица от загуба на националното съзнание, за което си въобразява, че някога го е имало. Така той продължава да третира и нарича населението «българи» и «гърци» независимо, че те не се самоопределят като такива и да нарича езика им български, независимо, че те не са го наричали така. При него тези думи реално означават говорещи «македонско наречие» или говорещи някой гръцки диалект, както и привърженици на екзархията или патриаршията, а не хора които национално се самоопределят като българи или гърци. За хората пък в Македония, доколкото въобще са ползвали тези понятия – те са значели само селяни и граждани без значения на етническата принадлежност.

Важно в избраните цитати не са начина по който той етикетира хората и езика им, нито начина по който обяснява фактите, а самите факти, които назовава доста честно. Именно в това е стойността на неговите свидетелства. Той за разлика от много други не се опитва да манипулира и разкроява реалността, да премълчава всеки неудобен факт, а ги посочва.

Тук ще дам цитати от три негови текстове публикувани между 1885 и 1891 по времето когато българската пропаганда започва да се завръща в Македония. Коментарите ги свеждам до минимум.

Атанас Шопов, Материяли за българското възраждане в Македония, Периодическо списание на Българското книжовно дружество, ЦБ на БАН, 1885

(заб. запазен е правописа на оригинала само са променени буквите които ги няма в днешната българска азбука).

За липсата на българско национално самосъзнание: „вярата, която беше в същото време и народност за македонците...”

„Средната и долната класа обикновено се образуват от провинциалното население, а то е българско. Наистина, че и тия две класи, до самото зачатие на българското възраждане, па и по-сетне, дори отчасти и днес, са се представяли като гърци, но това е било защото у българите не е

съществувало народно самосъзнание, защото българите са мислели, че да бъде човек гражданин, да бъде облечен в граждански дрехи, да бъде богат и образовани, да има почет между хората, пред правителството и владиката трябва да бъде грък.“ (439)

На с. 440 отново повтаря «факта, че до преди последната руско-турска война у Македонските българи почти отсъствуваше народното самосъзнание и играеше главна роля вярата, която беше в същото време и народност за македонците...»

«И тъй българите, които са дохождали от провинцията и са пълнили Солун, са се погърчвали, щом са оостали в него 8 или 10 години. Единственият център, гдето са се спирали Македонците при първото си дохождение в Солун, са били българските ханища на Вардар-капия. Там се е само слушала българската реч, и то, повтарям, само от новодошлите, които не са знаели друг език, и българизмът на които не се е състоял в друго, освен в говорение български. Всъде другаде български не се е слушало: българите са изчезвали. Това е бил българизмът в Солун, и в епохата от 1850 до 1860 година. Никакъв антагонизъм, никакви непоразумения между гърци и българи. Гърците са съществували като гърци а българите при първото си досегание с гърцизма се казвали християне, верата на които сякаш им е давала право да се казват и да минуват също за гърци. От такива туземци се и съставя целий град, неговото християнско население, с много малко изключение, разбира се.» (440)

Т.е. „българизмът“ в Македония се е състоял само в това, че хората говорили своите диалекти, които не са наричали български. Или иначе казано – такъв е нямало. Шопов си го признава:

„Тъй или инак, но българизмът в Солун до 1855 – 60 године не е съществувал. Българи е имало, но те са били безгласни; в отечеството, по селата си те са говорили български, а в Солун – гръцки. Гръцкото духовенство е залепяло Македонците, а Солун ги е правил неми. В това именно време черковний въпрос е бил започнат в България и Тракия; в Солун обаче е владела тишина. Ненавист между гърци и българи се е пораждала само там, гдето се е събуждало народно самосъзнание у българите. В Солун това самосъзнание до 66-60 година не е съществувало, следователно не е имало и какво да раздражава гърците. (442)

«Измежду преселените преди много десетки години Дебърци в Солун има много, които се гърчят, но те пак са съхранили и костюма и езика си; изгубили са само народността, която, може да се каже, е застала, не се е още възродила, събудила в тях. Това е твърде понятно, защото тия преселени български семейства, в течение на толкова десетки години не са слушали названието на народността си, никой не им е напомнявал, че са българи. Както и по цяла Македония, тъй и в Дебър, народното самосъзнание още не е било пробудено, но в Дебър е имало това преимущество, че там българинът е слушал всякога в черковата своя език, което го е поддържало, докато в Солун и другаде словенский език е бил изгонен.» (441)

Идването на българизма в Солун

Пораждане народно самосъзнание у българите в Солун, може да се каже, се започва в 1865 година, когато се отворило българско училище от девойката Славка Дангова (442) българка родом от Солун .... Как се е родила българската искра, словенско любознателство в тая девица, що я е подбудило да тури начало на българщината в Солун?“ (443)

Тя била от гъркоманско семейство, което активно участва в гръцките революционни борби, и се опитва и да отвори гръцка печатница в Солун. Брат ѝ – познатия Георги Динката учил в солунското гръцко училище, а след това и в Атина. През 1853 г. в Солун идва варненския руски консул Рочински, които търсел да изпрати две момчета от Македония да учат в Русия със руски стипендии – избрани

са две – едно от Кукуш, а другото е именно Георги Динката и те отиват да учат в московска гимназия (444).

„В това именно време в Русия беха пресни издирванията по историята на българския народ от Юрий Венелин, който каза на словенството, че отвъд Дунав има народ от Словенско племе, който говори език най-ближен до старо-словенския. Вследствие на това в Русия беше се породила ревност за събуждането на тоя народ, за негово развитие и проявление като народ исторически. Тая бе причината, гдето се взеха от разни страни на България и Тракия момчета на учение по Македония, а същата причина беше подбудила и Рочински да пътува по Македония, а освен това и да прати две македончета в Москва“ (444)

Този момент добре показва как започва измислянето първо на българите „като народ исторически“ от чужденци в чужбина и след това как същото нещо се вкарва в главите на отделни хора, които стават негови пропагандист. И още нещо – важноста на чуждестранната политическа и финансова подкрепа – без руската стипендия Георги щеше да си остане само един гръцки националист.

«Георги Динков бил с характер жив, бърз, предприемчив и непостоянен – качества, с които се отличават обикновено македонските характери. Той стоял в Москва само две години и половина, не успял да свърши гимназията. Но това време му стигнало за да спечели български дух, да стане от приятел краен враг на гърците. Той се завърнал в Солун, но като немало какво да прави, отишъл в Цариград и станал секретар на С. Богориди, който претендирал в онова време да стане Влашки княз. След смъртта на Богориди (1859 б.м.) Георги Динков се завърнал в Солун и предприел пътуване по Македония. Целта на това пътувание е била *да раздава*, според изражението на стария му баща, българизма...» (444)

«Няма съмнение, че до завръщането на Георги Динков от Москва домашните му са се гърчеели, каквито и всичките Солунски българи. Същото е било и съ самия Георги преди да отиде в Москва. След завръщането си обаче той донесъл българщината най-напред между своите. Сестра му Славка не знаела български, но той я научил па освен това събудил в нея национално чувство, любов към рода ѝ и страст да работи за събуждането и въздигането на заспалите българи ....» (445).

Или иначе казано: заразил я с чуждестранен национализъм.

«Славка ... се опитала да отвори училище в Солун ... В това време не е съществувала нито община, нито пък известно българско общество ... Гърците не обърнали никакво внимание върху българското училище, при отварянето на което дори гръцки поп светил водата.... Впрочем за да може да събира повече деца Славка приемала в училището си и гръцки девойчета, които учила на Гръцки. Българското училище не причинило никакво движение не само между гърците: неговото отваряне малко повлияло и въобще върху Солунските българи, защото в тех народното самосъзнание не е било още събудено ....» (445)

«След отварянето на училището Славка останала да учителюва, а брат и Георги отишъл в Прилеп, после в Битоля и Загоричане, за да сее българщината.» (446) «След две години обаче училището се затворило, защото немилостивата смърт отнела ... родолюбивата учителка... Отварянето на славкиното училище не направило много голямо впечатление, минало почти незабелязано и между българи и между гърци» (446)

Училището ще бъде отворено отново през 1869 г. като получава финансова помощ и от руския консул (446)

Македония въ време хилядагодишнината на св. Методия, 1885

„Тая нещастна страна – хората, порпагандите я образуват и въздигат; страшно е, че тия пропаганди ще я преварят” (с. 85)

През 1885 г. Шопов издава в Пловдив под псевдонима Офейков книгата Македония въ време хилядагодишнината на св. Методия. Той разбира се третира македонците като българи, но не защото те се смятат за такива – напротив, както многократно признава – рядко кой се смята за такъв, а защото според него такива би трябвало да бъдат. В тази книга той прави още по-искрени признания:

„По-голяма част от македонците спят, нехаят, нямат понятие от народност и българщина” (110). „Македонските българи, в повечето части на Македония, са още в началото на своето национално развитие, на своето самосъзнание; те са още деца, които едва различават своето от чуждото и чувствата на които са още в своя зародиш. На тия деца трябва да даваме опитни ръководители, добри възпитатели, ако искаме да имаме успех; иначе ний ще претърпяваме много често неудача. Още веднъж: учителите, които пращаме в Македония трябва да избираме, защото от тях зависи успеха на учебното дело и въобще на българщината в нещастната тая страна” (92).

Българизма няма подкрепа в Македония

„Други ще ще да е въпроса... ако имаше в града една мощна, авторитетна българска част, която да поддържа народното чувство и българския дух и в селата. Св. Стефанска България никой не можеше да унищожи ако цела Македония притежаваше онова народностно самосъзнание, с което се отличаваха българите от България и Тракия ... Македония не успя да се освободи, защото ...не успя убедително да докаже своята българска народност пред Берлинския конгрес. След последната война в Македония гърците надвиха, присвоиха страната, защото успяха да представят дето трябва писмени и подпечатани завления, че Македония е гръцка. Днес Македония се намерва в същото почти положение, в което се намерваше и веднага след войната. Събудения и съзнателния елемент още не е приготвен. Днес гърците могат да ви съберат и представят колкото и каквито писмени и подпечатани документи искате, че всичките македонски българи, всичките македонски села, с изключение на сверната част са гръцки. И тъй ние дохождаме до заключение, че по-голяма част от българска Македония днес не притежава нужната смелост да изповяда своята народност. .... Трябва предварително да приготвим българите, трябва да родим в тях народностна самосъзнателност... Ако беха македонците днес в онова положение, в което бяха българските села в Северна и Южна България преди 15 години, ако те притежаваха народно самосъзнание и нуждната интелигенция, тогава добре да отидем днес... да възбудим окончателното политическо разрешение на македонския въпрос ... опасно е защото Македония ще попадне под чуждо владение. А щом стане това по-голямата част от македонските българи в няколко години само ще изгубят и без туй слабото съзнание за своята народност” (с. 111, 112).

„Казахми, повторихми и приповтаряме, че в Македония ний нямаме хора; органическият елемент на македонската българщина е или в затвор и заточение, или в София и Пловдив – емигрирал. Там няма жив елемент, на когото човек да се възслони, няма почва, на която човек да стъпи и да действа. Българите спат; селяните се казват гърци само и само да не страдаят ... в македонската маса няма още крепко национално съзнание; ето това самосъзнание трябва да се събуди и укрепи” (126).

„Екзархията беше принудена преди всичко да сполучи затварянето на гръцките училища и после да отвори български. Тя имаше съвсем малко, или по-добре тя нямаше съвсем подпорка и съдействие, и за това тя беше длъжна да създаде елементи, които да я спомагат, да ѝ служат за почва” (с. 7). Чорбаджиите в Македония „намерват повече интерес да се казват гърци” (с. 7). Представителите

на македонското население пред властите „казват пред света, че в Македония няма Българи, че македонското население не желае български владци и пр.; тия същите представители са, които не позволяват да се отворят български училища в селата, да се учат и молят български... викат пред света, че в Македония няма Българи” (с. 8).

Вик, който няма кой да чуе.

Македония е изгубена за България, ако не се вземат мерки

„Ако Македония се остави от българите сама на себе си, сама да ратува, сама да се събужда и развива, тя ще изгуби в много, ако не в повечето части, своята народност...” (70), т.е. предположената от него „българска народност“. „Македония пак ще бъде изгубена за нас, ако ний я оставим сама да се бори, сама да се събужда и развива. Ний ще бъдем сигурни, Македония ще бъде в път да се изтръгне из ногтете на гърци и католици само когато ѝ въспитами млади сили, когато ѝ дадем чисто българско поколение с крепко национално чувство, съ с силен патриотизъм, поколение, което да се не бои от силния неприятел, което да ръководи массата, същия народ в опасната борба за живот или погубел” (74 – 75).

„Ний не се боим да извиками на всеуслишание, че по-голямата част, даже всичката Македония политически за нас е изгубена, ако не се погрижим, с няколкогодишен труд и жертви да ѝ създадем, да ѝ отгледами млади сили, интелигенция... Ний казвами че по-голямата част от Македония ще бъде за нас изгубена в случай, че скръстим ръце още от сега, защото бъдещата участ на една страна напълно зависи от националността, с която тя заяви себе си пред света” (71). „А в случай на окончателно распадение и разпределение на турската държава, в случай на разрешение въстания, славянския въпрос, щом няма интелигентна сила в горните български градове и села, която да заяви пред света своята народност, която да докаже, че тамошния народ е български, разбира се, че Македония ще бъде изгубена за българите. Не трябва да забравями, че Берлинския конгрес не даде на Македония автономия, не я присъедини към България или И. Румелия по единствената причина, че Англия поддържаше, че в Македония болшинството е далеч от да е българско. Ако националното съзнание беше събудено в Македония тъй както беше събудено в България и Тракия, ако един силен македонски глас беше убедил Европа, че там живеят Българи, уверявам Ви, С. Стефанска България никой не можеше да унищожи” (с. 74).

„И тъй, ний дохождами до заключение, че при всичкия напредък в учебното дело, които са направили до днес македонските българи, Македония още не е сигурна. Македония пак ще бъде изгубена за нас, ако ний я оставим сама да се бори, сама да се събужда и развива. Ний ще бъдем сигурни, Македония ще бъде в път да се изтръгне из ногтете на гърци и католици само когато ѝ въспитами млади сили, когато ѝ дадем чисто българско поколение с крепко национално чувство, съ с силен патриотизъм, поколение, което да се не бои от силния неприятел, което да ръководи массата, същия народ в опасната борба за живот или погубел” (с. 74 – 75).

Трябва да се създадат българи в Македония чрез училищата

„Трябва предварително да приготвим българите, трябва да родим в тех народностна самосъзнателност... да възбудим окончателното политическо разрешение на македонския въпрос... опасно е защото Македония ще попадне под чуждо владение. А щом стане това по-голямата част от македонските българи в няколко години само ще изгубят и без туй слабото съзнание за своята народност” (111, 112).

„Главното наше внимание, главните наши сили засега трябва да бъдат устремени, съсредоточени в това: да приготвим, да събудим и закрепим народното самосъзнание в ония части на Македония

които още спат, не съзнават народността си. ...Западната, южната и източната части обаче изискват още много работа; те не са готови. Те са готови само за едно: да стоят гърци и при най-малкото принуждение. Те се лишават от младо поколение съ български чувства и българска народност; трябва да им родим, да им създадем това поколение. А подобно поколение се ражда само в училищата” (с. 114, 115).

„Македония ний ще завардим българска само чрез училищата” (с. 129). Учителят трябва „да събуди национално съзнание в народа чрез училището и черковата, чрез книгата и Бога” (с. 77). „Те се лишават от младо поколение съ български чувства и българска народност; трябва да им родим, да им създадем това поколение. А подобно поколение се ражда само в училищата” (114, 115).

„има опасност сериозна да не би цела или една част от Македония един ден да се провъзгласи за униятска, да не би да поиска покровителството на Рим и на Австрия... Униятска Македония ще бъде вече невъзможна за българите; ний би трябвало да се простим тогава с заветната целокупна Св. Стефанска България” (с. 17).

Населението трябва да бъде спечелвано с подкупи за да се пише българско

„много и много примери имами, че българите в Македония и Одринско съ се отказвали от гръцкия владика и са признавали Екзархията с едно само условие – че няма да плащат нищо. Това е горчив, но истинен факт. Повече от вероятно е, че ако днес Екзархията се опита да започне да събира известно духовно даждие в Македония и Одринско не ще се лишим и от примери дето българите изново да признаят гръцкия владика...” (с. 82). „Имами много и много примери дето българите са изпъждали гръцкия учител и учителка по единствената причина, че им се предлага даром български. Опитайте се обаче да ги поканите да си поддържат сами българския учител и ще видите, че ще покажат готовност да приберат изново гръцкия, защото е без пари” (с. 82).

За турските преброявания

„В това именно броение, в това испитване, много често губи българското население” (с. 99) „при описване числеността на населението, хората не се питат каква народност са, – католици и схизматици ли са или православни. Ония, които се казват православни се пишат от гръцка народност, а католиците и схизматиците от българска. И разбира се, че българите всякога когато ги попитат каква им е верата отговарят че са православни” (с. 99, 100). „Македонецът малко се колебае да предпочете гръцкото училище, ако се увери, че в българското действително се правят работи, против верата, работи действително схизматически” (с. 91). „Всичко това произлиза главно от туй, че у македонските българи още не е събудено както трябва националното чувство ... трябва прочее да се събуди това чувство у тях ... училищата събуждат това чувство” (с. 100, 101).

„Ако би днес правителството (турското б.м.) да предприеме описи на всичките македонски епархии за да реши какви владици да прати, гръцки или български, ний се боим, че повечето от македонските епархии ще се окажат с гръцко болшинство или пък с болшинство, което не жае да признава екзархията за свое духовно началство” (с. 116). „И тъй, в много македонски епархии, трябва да приготвим, да събудим българското население и тогава да възбуждаме въпроса за описи на населението; трябва учителите и училищата да отидат преди владиците” (с. 116).

Между 1887 и 1891 г. прави пътувания из Македония един от плодовете на които е и книгата му „Из живота и положението на българите във вилаетите“ публикувана през 1893. Същата е публикувана отново през 2013 г. – четиво, което заслужава да се види.

За значението и употребата на думите грък и българин в Македония

„Смисълът на думите грък и гражданин е един и същ. Гражданинът не може да не се уименува грък, защото иначе ще носи названието селянин. Така че, който се преселвал от селата в градовете, задължително е приемал и названието грък, т.е. гражданин. ... Селяните разбират под думата грък гражданин, човек, който не е селянин. .... Същото виждаме в Мелник, Сяр, Костур и пр. Който се е преселвал да живее в града, той е станал грък, т.е. гражданин... (120)

„Българин е означавало селянин. И днес още в Битолско с думата булгар разбират селянин, пък бил той турчин, влах или грък.“ (120).

Той пита за „народността й“ една стара баба в Серес и получава следния отговор:

„- Не синко, гъркиня съм, не видиш ли, в града живеем, тукашно носим...

- Ами знаеш ли гръцки бабо?

- Отде ще знам синко, сега младите се учат.

- Ами че каква гъркиня си ти, като не знаеш гръцки? Ами от кое село си бабо?

- Ей тука, от Порой. Малечка съм дошла в града, но не можах да се науча.“

Интересно е че самия Шопов не осъзнава напълно какво казва. Той си въобразява, че българин е етническо понятие, което е загубило етническото си значение, докато всички примери, които предлага само показват, че нито „грък“, нито „българин“ са етнически понятия. Затова и не разбира напълно примерите, които дава.

Той привежда примера със сръбския учен Спиридон Гопчевич, автор на книга доказваща че македонците са сърби, който край някакъв селски кладенец в Гевгелиско срещнал някакви селянки и започнал разговор с тях:

„Попитал ги от каква народност са: българки или сръбкини. Като му отговорили, че са българки, той започнал да ги разубеждава, да твърди, че това не е истина, че те не са българки, а сръбкину, което си личало и по езика им, и по очите им и по чертите на лицата им. А селянките го слушали няколко минути и започнали да му се смеят. Той продължавал да им привежда всевъзможни доводи от книгите и от собствените си писания, че действително тяхната народност е сръбска, а не българска. Но те се удивлявали на ума му.“ (117)

Шопов изглежда си мисли, че те му се смели, защото били по народност българки. Те обаче му се смели защото за тези селянки сръбския учен се е опитвал да ги убеди, че не са селяни, ами са граждани от далечната сръбска държава, и при това им е давал някакви езикови и лицеви доводи, които са изглеждали напълно неуместни. Какво значение има как говориш и как изглеждаш след като живееш на село и това те прави селянин (т.е. „българин“). Какво значение има ако в някаква далечна държава хората говорят или приличат на теб – това не те прави по-малко местен селянин. И се смеят на шашавия професор, който също като Шопов не осъзнава, как селяните разбират неговите обяснения. Същата съдба постига Шопов в Рупел, въпреки, че той особено внимава да не му се случи точно случая с Гопчевич. Там той пита една перяща селянка:

„- Ами ти каква си, българка или гъркиня?

Селянката се изсмя на глас, след нея и селянинът. Моят въпрос им се видя странен.

- Каква гъркиня? Гъркиня пере ли, боса ходя ли? – превари селянининът.

- Стой, искам тя сама да ми каже каква е.

- Каква съм, не видиш ли, дебела българка, селянка.“ (118)

.....